

Я.С. Калакура,
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ПРОФЕСОР ОМЕЛЯН ПРИЦАК ВІДРОДИВ ІСТОРІОСОФІЮ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Кожен, хто хоч трохи знайомий з біографією Омеляна Йосиповича Прицака, погодиться з тим, що його можна віднести до тієї когорти українських подвижників, які народилися і жили для творення і будівництва. Упродовж свого життя він завжди перебував у стані пошуку як будівничий і творець, відкривач і винахідник, конструктор і архітектор. Так було з молодих літ, коли майбутній учений із світовим іменем заснував гуртки гімназистів у Тернополі та опановував німецьку мову і літературу у професора М.Мозлера, самотужки вивчав перську мову, коли проходив вишкіл у НТШ у Львові, працюючи з учнями М.Грушевського – І.Крип'якевичем, М.Кордубою, Т.Кострубою, коли студіював орієнтологію в Інституті мовознавства в Києві під керівництвом А.Кримського, коли приступив до вивчення «Слова о полку Ігоревім» у перекладі Василя Щурата, коли закладав фундамент українського сходознавства в діаспорі, спираючись на підтримку професора Геттінгенського університету Ганса Шедера.

Перебравшись у 1961 р. до США, Омелян Прицак залишався першопрохідцем, він продовжив свої студії в Гарвардському університеті, де отримав кафедру тюркології. Там у нього зародився дивовижний план створення Українського Гарварду. Він ініціював формування фонду кафедр українознавства, відтак заснував і очолив кафедру історії України ім. М.Грушевського в Гарвардському університеті, нарешті став директором Українського наукового інституту при цьому славетному університеті і започаткував багатотомну антологію «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства». Завдяки англomовному виданню його тритомної праці «Походження Русі» (1981) західний світ ознайомився з однією з найсмівливіших версій давньої історії України. Професор був у числі перших як серед українських учених, хто став членом Національної академії наук і мистецтв США, так серед тих, хто першим повернувся в Україну на переломі, коли вона відновлювала державний суверенітет і незалежність.

У 1990 р. О.Прицак був обраний іноземним членом Академії наук України та членом її Президії, став директором відродженого в її складі Інституту сходознавства ім. А.Ю.Кримського. З його іменем пов'язане й відновлення історіософії та відділення сходознавства в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Усе, що робив, досліджував, писав, говорив і за що боровся науковець, було проникнуте прагненням якомога більше і повніше прислужитися українському народу. І в тому, що Україна виборола незалежність, відродила свою державність, повертається до національно-культурних традицій, інтегрується у світовий інтелектуальний простір, є частка і його старань, зусиль, енергії та інтелекту.

Автор цих рядків щасливий від того, що мав змогу хоч частково пізнати цю непересячну людину, доторкнутися до неї в добу корінних змін, коли під впливом горбачовської перебудови Україна виборювала державний суверенітет і волю, коли радянські історики опинилися перед вибором: залишатися в полоні збанкрутілої радянської методології, або розірвати догматичні пута, скористатися мінімальною гласністю, свободою творчості і стати на шлях повернення до національних традицій української історіографії. Те, що цей другий вибір переміг, було можливим завдяки, з одного боку, поверненню зі спецхранів та перевиданню праць М.Грушевського, Д.Дорошенка, І.Крип'якевича, В.Липинського, І.Нагаєвського, Н.Полонської-Василенко, І.Огієнка, О.Оглоблина та ін., а з іншого боку, приїзду в Україну провідних істориків з української діаспори, зокрема О.Прицака, Л.Винара, Т.Гунчака, А.Жуковського, З.Когута, Ф.Сисина, О.Субтельного, Р.Шпорлюка та ін., їхнім виступам, доповідям, лекціям, зустрічам із викладачами і вчителями, аспірантами і студентами. Пригадується, як в одній з перших доповідей на конференції в Києві Омелян Йосипович зазначав, що до світової культури і цивілізації українці можуть увійти лише під своїм іменем, усвідомивши передусім, хто вони і звідкіля походять. Для цього потрібна правдива і не сфальшована історія. Сторінки історії можна переписати, – зазначав він, – але саму її не можна змінити. Історія стає наукою тоді, коли спирається на над-

банья інших наук, насамперед філософії та методології. Тоді, фактично, ми вперше й почули про історіософію, яка в радянські часи була віднесена до псевдонаук, а філософським каноном історії вважався історичний матеріалізм.

О.Пріцак був серед фундаторів фототипного перевидання «Історії України-Руси», йому належала ґрунтовна стаття «Історіософія Михайла Грушевського», якою відкривався перший том фундаментальної праці. Майже одночасно вона вийшла окремою брошурою і теж відіграла важливу роль у долученні пострадянських істориків до вітчизняної історіософії. По суті, вона дала нам змогу подивитися на постать Великого Українця та Історика не через окуляри радянської міфотворчості, а через призму національної, європейської і світової історіографії, простежити еволюцію його історіософських поглядів, починаючи від вступної лекції у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. і завершуючи його працею над багатотомником «Історія України-Руси». Омелян Йосипович намагався якомога повніше донести до нас – істориків радянського вишколу – історико-соціологічну візію М.Грушевського, його концепції окремішності та тягlosti українського історичного процесу, підходи вченого до ключових понять історичної науки: народ, держава і герой в історії¹. Дуже повчальною і своєчасною для пострадянських істориків, які приступали до відновлення історії України в усіх ланках освіти, була розвідка О.Пріцака «Що таке історія України?»². У цій праці чи не вперше йшлося про необхідність сміливіше долати як провінційну обмеженість частини наших істориків, їхню ідеологічну зашореність, так і накинуті нам стереотипи сусідів на нашу історію. Йшлося і про доцільність глибшого занурення в сиву давнину України, визначення її місця на перехресті різних культур Старого світу, впливу Великого Степу і внеску кочівних цивілізацій у формування нашої самобутньої ментальності.

У пропонованій статті мова йтиме головним чином про роль професора Омеляна Пріцака у відновленні історіософії в Київському університеті ім. Т.Шевченка, в методологічній та теоретичній переорієнтації пострадянських істориків. Крім цього, автор прагнув поділитися деякими враженнями від особистого знайомства і спілкування з непересічною людиною і видатним ученим-інтелектуалом.

В Університеті Св. Володимира з часів його першого ректора М.Максимовича приділялася значна увага теоретичній, філософській, історіографічній та методичній підготовці істориків. І хоч самостійного курсу історіософії не існувало, але його тематична присутність відчувалася в лекціях М.Костомарова, В.Антоновича, В.Іконникова, В.Лашнюкова, М.Дашкевича, М.Луніна, М.Бубнова, Ф.Фортинського та ін., які багато місця відводили теорії та філософії історії, оновленню методології, аналізу тогочасних течій у західно-європейській історіографії. Цю традицію підхопила нова генерація університетських професорів на початку ХХ ст., особливо після Української революції. Однак, з ескалацією радянського режиму розгорнулися боротьба з так званою буржуазною та буржуазно-націоналістичною методологією і силове насадження історичного матеріалізму як монопольного трактування історичного процесу з позицій воєвничого марксизму. Залізний мур від західних країн, вибудований більшовиками, на сім десятиріч відірвав радянських істориків від надбань світової історіографії, але властивий професурі дух традиції, університетської корпорації, пошуку, новаторства знищити до кінця не вдалося. Тому, як тільки було послаблено ідеологічний пресинг, коли монополія марксизму захиталася, історики університету виявили неабияку зацікавленість досвідом західної історичної науки і освіти. На хвилі оновлення навчального процесу й виникла ідея запровадження нових навчальних курсів методологічного спрямування, що можна було зробити лише шляхом залучення зарубіжних фахівців і поступової підготовки власних.

У числі перших, хто відгукнувся на звернення до вчених із діаспори долучитися до модернізації системи підготовки істориків, був професор О.Пріцак, який не тільки з властивим йому оптимізмом, готовністю поділитися своїми знаннями і досвідом взявся за читання навчального курсу з філософії та методології історії, але й запропонував створити

---

¹ Див.: *Пріцак О.* Історіософія Михайла Грушевського // Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.1. – К., 1991; *його ж.* Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – Київ; Кембридж, 1991.

² *Пріцак О.* Що таке історія України // Вісник Міжнародної асоціації українців. – К., №1. – С.44-54.

кафедру історіософії в університеті. Ідею підтримала вчена рада університету і невдовзі з'явився відповідний наказ ректора В.Скопенка, яким обов'язки завідувача кафедри історіософії поклалися на Омеляна Йосиповича. З характерною для нього енергією та одержимістю він взявся за організацію роботи. Кафедра уявлялася йому як міжфакультетська, як загальноуніверситетський науково-навчальний осередок для читання лекційних курсів, проведення досліджень та індивідуальної роботи з аспірантами і студентами. Було виділено приміщення для кафедри, ставку лаборанта, двох аспірантів, а далі треба було знайти штатні посади викладачів і підібрати на них людей. Ось тут гарвардський професор і зіткнувся зі «совковими» реаліями та інертністю ректорату: декани не виділяли штатних одиниць, не подавали заявок і не поспішали вносити зміни до навчальних планів. Натомість, від завідувача вимагали подання програм, планів семінарських занять, планів роботи, різних звітів та іншої бюрократичної документації, відвідування розмаїтих засідань. Усе це забирало багато часу, якого явно не вистачало, адже Омелян Йосипович паралельно працював в Академії наук України як член її президії, створював академічний Інститут сходознавства, долучився до відродження Інституту української археографії та Археографічної комісії, підтримав ініціативу професора П.Кононенка про заснування в університеті Науково-дослідного інституту українознавства і допомагав йому.

Для роботи на кафедрі він залучив докторанта В.Потульницького, наукового співробітника В.Ткаченка, які працювали на громадських засадах, аспірантів А.Доценка, В.Масвського, І.Біленького та ін. Основні лекційні курси, насамперед історіософію, теорію історії та зарубіжну історіографію, він читав сам, проводив семінари в частині груп, на які, на перших порах, приходили не тільки п'ятого курсу студенти, аспіранти та викладачі університету, але й представники інших вишів, зокрема Києво-Могилянської академії, політехнічного, будівельного та харчового інститутів. Омелян Йосипович доброзичливо ділився знаннями, досвідом, щедро передавав їх молоді. Його семінари, які проводилися за рейтинговою системою і були відкритими, перетворювалися у своєрідний «майстер-клас». Він приділяв велику увагу підготовці занять, приносив з дому для доповідачів оригінальну літературу, здебільшого мовою оригіналів, чітко ставив завдання перед учасниками семінару, вимагав формулювати власні думки, робити самостійні висновки. На відміну від радянських методик, розрахованих на конвеєрну підготовку кадрів, великі потоки і групову роботу, це була діяльність на індивідуально-партнерському рівні. Як згадують деякі тогочасні студенти, аспіранти та викладачі, зокрема, І.Верба, Т.Грищенко, Т.Мандибура, А.Пижик, О.Толочко, М.Томенко, В.Ульяновський та ін., семінари О.Пріцака перетворювалися в цікаві наукові дискусії, їх учасники готували самостійні доповіді, творчі реферати, в процесі їхнього заслуховування розгорталася полеміка. Професор завжди створював атмосферу розкутості, уважно вислуховував доповідачів, тактовно і з повагою ставив питання, всіляко заохочував до участі в обговоренні.

Однак, практична організація кафедри історіософії всіляко гальмувалася. На словах усі погоджувалися в її важливості, але реальну підтримку і допомогу мало хто надавав. Усе це дратувало Омеляна Йосиповича, який був змушений дедалі більше зосереджуватися на роботі в Інституті сходознавства. Однак, незважаючи на винятково велике навантаження, громадську роботу, брак часу, хвороби, які стали частіше переслідувати його, продовжував читати лекції, проводити семінари, консультувати аспірантів студентів і всіх, хто потребував таких консультацій.

У середині 1990-х рр., коли минула ейфорія незалежності, коли на фоні кризи, матеріальних труднощів, нестатків і безробіття багатьох охопило розчарування і песимізм, стала виявлятися й байдужість до трансформації системи науки та освіти, інфантильність до зарубіжного досвіду, до життя діаспори. За таких умов задумана кафедра історіософії так і не була укомплектована і не розгорнула своєї роботи. Лекційні курси Омеляна Йосиповича було передано на кафедру джерелознавства (нині кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки), якою з 1995 р. почав завідувати автор цієї статті. Незважаючи на погіршення стану здоров'я, сімейні проблеми і велику зайнятість в Академії наук, О.Пріцак продовжував читати лекції, проводив семінари і не втрачав надії на те, що вдасться підготувати фахівців і дати реальне життя кафедрі (формально наказу про її ліквідацію не було). Ситуація ускладнювалася і тим, що хтось із студентів, а може, і викладачів спровокував написання колективного листа на ім'я ректора, в якому говорилося, ніби студенти не розуміють лекцій професора О.Пріцака, мовляв, він читає їх гали-

цьким діалектом та іноземною мовою. Мене викликав В.Скопенко, який уже до цього встиг дорікнути декану факультету професору А.Слюсаренку, ознайомив з цим листом і доручив «розібратися». Я побував на кількох лекціях та семінарах професора, поспілкувався з викладачами, які відвідували лекції Омеляна Йосиповича, і пересвідчився, що наведені в листі відомості абсолютно не відповідали дійсності. Насправді, це були надзвичайно змістовні і якісні лекції, але за своєю формою і методикою вони багато в чому відрізнялися від традиційних лекцій наших викладачів. Особливість лекцій академіка полягала в тому, що вони будувалися на оригінальних студіях видатних мислителів епохи Відродження, Просвітництва, зокрема на поглядах Вольтера як творця самого поняття «філософія історії», яке мало утверджувати критичну, або наукову історію, вибудовувати історичні знання на фундаменті загальнонаукової теорії та методології. У лекціях з академічною педантичністю розглядалися праця Гегеля «Філософія історії», її основоположна ідея про те, що кожен народ має своє специфічне соціокультурне обличчя і свій національний характер, аналізувалися теоретичні концепції представників різних наукових шкіл, зокрема Ф.Савінії, Леопольда Ранке, школи Анналів, доктрини позитивізму Огюста Конта, неокантіанства, модернізму, унікальність підходів до історії прихильників інструменталізму, ділової та інтелектуальної історії. Особлива увага надавалась аналізу актуальних для умов відродження української національної історіографії поглядів французьких анналістів Марка Блока та Люсьєна Февра, їхнього послідовника Фернана Броделя, які на пріоритетне місце ставили діалог із джерелами і подолання міждисциплінарних бар'єрів у гуманітарній науці. Омелян Йосипович дуже образно змальовував біографію Фернана Броделя як унікальної людини і вченого, як редактора журналу «Аннали» у 1950-х рр., а відтак директора Будинку науки про людину в Парижі, почесного доктора Оксфорда та Кембріджа, автора фундаментальної історико-філософської праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.».

Важливе місце відводилося осьовій концепції історії К.Ясперса, цивілізаційному трактуванню історичного процесу, спадщині О.Шпенглера, О.Тойнбі, критиці радянської історіографії за її абсолютизацію формаційного і партійно-класового підходу та перебільшення ролі матеріального чинника в історії. Улюбленим сюжетом лекцій були питання морфології історії як домінування культурного розвитку. Культура кожного народу створює свої політичні, наукові й духовні цінності та по-своєму сприймає інші культури, – наголошував професор, тобто, араб, грек, китаєць, європеєць є носіями різної ментальності, вони дивляться і сприймають світ різними очима. А це означає неможливість створення універсальної історії інакше як історії людських цивілізацій та ментальностей.

Одна з особливостей лекцій О.Пріцака полягала в тому, що кожна з них так чи так пов'язувалася з українською історичною думкою, з історіософськими надбаннями М.Костомарова, В.Антоновича, М.Драгоманова, М.Грушевського та інших істориків. Наприклад, користуючись теорією і методологією школи Анналів, професор уперше в історичній науці здійснив періодизацію українського національно-визвольного руху в XIX – на початку XX ст. у контексті європейської та світової історії У його лекціях багато уваги приділялось інтелектуальним впливам західних концепцій на розвиток української історіографії, творчості істориків української діаспори, інтеграційним процесам в історичній науці як розділу гуманітаристики. Сам історик не раз підкреслював, що він, як учень І.Крип'якевича, вважає себе його сином і онуком М.Грушевського, а це означає, що він спадкоємець наукових традицій української історичної документалістики.

Омелян Йосипович, маючи унікальну пам'ять і рідкісну бібліотеку, майже завжди приносив на заняття твори видатних західних мислителів, досить часто вдавався до цитування їхніх висловлювань, часом в оригіналі класичними або німецькою, французькою чи англійською мовами, оскільки на той час ще не було перекладів українською чи російською. Між іншим, він ініціював переклади і видання в «Основах» українською спадщини низки західних інтелектуалів, написав передмову до двотомника А.Тойнбі «Дослідження з історії»³. Цілком імовірно, що професор виходив з досвіду Гарварду, інших західних університетів, де студенти володіють кількома мовами, не враховуючи при цьому, що більшість нашої аудиторії таку манеру читання лекцій не сприймала через незнання мов. Що ж стосується української мови, то Омелян Йосипович блискуче володів нею, адже він

³ Див.: Тойнбі Арнольд. Дослідження з історії. Т.1. – К., 1997.

був не лише істориком, але й мовознавцем, чи не єдиним дослідником українсько-тюркських мовних зв'язків. У своїх порівняльних джерельно-лінгвістичних студіях учений використовував більше 60 мов світу. До речі, він долучився до створення відділення східних мов на філологічному факультеті університету (нині Інституту філології), читав там лекції і консультував викладачів. Що стосується української мови, то вона в нього була літературною, вишуканою, слова лилися без надриву, лагідно, інколи монотонно, як милозвучна пісня, хоча й траплялися поодинокі архаїзми та діалектизми, характерні для українців, які тривалий час жили в діаспорі. Професор повертав до університетської лексики такі слова як «катедра», «студії», «візія», «опінія», «виклади» та ін. Я розмовляв із студентами, багато з них заявили, що не знали змісту отого злочестивого листа, що підписи ставили на чистому аркуші, що лекції академіка енциклопедично насичені, цікаві, доступні, і вони цілком задоволені ними. Ми почули від нього багато такого, – казали студенти, – чого не знали і не могли ніде прочитати. Деякі студенти висловлювали жаль, що не мали змоги послухати лекції з методології на молодших курсах, щоб скористатися цими знаннями під час написання дипломних робіт, вони згадували, що кілька лекцій закінчувалися оваціями професору. Про все це я проінформував ректора, який з розумінням поставився до інциденту, але якийсь неприємний осадок залишився. Самому Омеляну Йосиповичу про цей випадок ми намагалися нічого не повідомляти, хоча він інтуїтивно відчував якусь недоговорюваність у взаєминах, що дехто позаочі називав його з іронією «гарвардський професор», а це ще більше пригнічувало по-справжньому інтелігентного вченого.

Кілька разів Омелян Йосипович брав участь у засіданнях архівознавчої кафедри, цікавлячись теоретичною підготовкою істориків-архівістів, організацією архівної практики. Як правило, його супроводжувала співробітниця Інституту сходознавства Лариса Гвоздик, яка під керівництвом Ф.Шевченка завершувала роботу над кандидатською дисертацією і консультувалася в професора О.Пріцака. До слова, вона підготувала й успішно захистила досить цікаву кандидатську дисертацію про молдавсько-українські економічні зв'язки середини XVII ст. (мені довелося бути на захисті і виступати як члену спеціалізованої вченої ради в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського), О.Пріцак написав змістовні передмови до її монографій з питань економічної і політичної візії Богдана Хмельницького, його міжнародних договорів⁴. Учений особливо відзначив солідну джерельно-документальну базу згаданих праць. Пані Лариса була уважною до свого наукового наставника, допомагала йому як асистентка в організаційно-методичних та побутових питаннях, а згодом стала йому дружиною. Як зізналася Лариса Дмитрівна, нині вона працює над створенням ґрунтовної «Інтелектуальної біографії Омеляна Пріцака», в якій має намір докладно викласти життєвий і творчий шлях ученого з акцентом на аналіз його творчості, історіософії, оприлюднити невідомі автографи, включаючи «Сповідь», подати рідкісні листи і фотографії.

У жовтні 2006 р. я попросив Омеляна Йосиповича зробити доповідь на методичному семінарі архівознавчої кафедри про досвід методологічної, архівної та джерелознавчої підготовки істориків у Гарварді. Це була винятково змістовна, неформальна і задушевна розмова. У моєму записнику зафіксовані деякі положення виступу професора і відповідей на запитання. Ішлося, зокрема, про особливості американської організації навчального процесу, ступеневої системи освіти, про свідомий вибір професії студентами наприкінці другого року навчання за програмою бакалавра, про елітарний характер магістратури як основного каналу формування науковців, про право студентів самостійно формувати перелік частини профільних і факультативних навчальних дисциплін (не базових) шляхом їхнього добровільного вибору, у тому числі за програмами інших спеціальностей, про два пріоритети в роботі з майбутніми істориками: індивідуальний підхід і самостійна робота. Професор наголошував, що лівова частина навчального часу тут відводиться пошуковій і дослідницькій роботі студентів і аспірантів, опануванню першоджерел та оригінальної літератури, їхньому реферуванню, а відтак обговоренню на семінарах і публікації результатів проведених студій на сторінках журналів та інтернетсайтів. Викладач оцінює ре-

⁴ Див.: Передмови О.Пріцака до книг: *Гвоздик-Пріцак Л.Д.* Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Війська Запорізького. – К., 1999; *Пріцак Л.* Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648-1957 рр. – Х., 2003.

зультати засвоєння студентами матеріалу не тільки на іспиті, але й у процесі індивідуальних співбесід. Омелян Йосипович підкреслював, що обличчя сучасного історика в США визначають широкий кругозір, ґрунтовні знання історії своєї і зарубіжних країн, історії світової культури і цивілізації, володіння історіософією, методологією досліджень, комп'ютерними технологіями та знання іноземних мов (європейських та азійських).

Торкаючись методики своїх джерелознавчих студій, професор ознайомив нас з власною теорією структурно-функціонального аналізу джерел у контексті дослідження колективної свідомості і ментальності людей конкретної епохи, поділився досвідом створення циклу праць з історії давньої Русі, зокрема з приводу багаторічного пошуку відповідей на два ключові питання: хто і коли створив «Слово о полку Ігоревім». Спираючись на методику свого вчителя – засновника Празької лінгвістичної школи, професора Гарвардського університету Романа Якобсона, і, застосовуючи дихотомний аналіз історичних джерел та фактів, учений довів ідентичність твору і дійшов висновку про те, що його цілком імовірно написав Волинський князь, головний боярин Галича Володислав Коснятич Кормильчич, у проміжку між 1199 та 1202 рр.⁵ При цьому Омелян Йосипович застерігав, що історик-джерелознавець не повинен зациклюватися лише на фактологічній стороні давніх текстів, а більше уваги звертати на їхнє світоглядне навантаження як носіїв суспільної свідомості епохи.

Улітку 1998-го р. Омелян Йосипович попросив, щоб у зв'язку з погіршенням стану здоров'я і необхідністю лікуватися за кордоном не ставити його в розклад занять. На той час із зарубіжного стажування в ФРН повернувся доцент С.Стельмах, який взявся за читання курсів з теорії і методології історичної науки з акцентом на історіософські течії, згодом підготував і захистив докторську дисертацію, оприлюднив цікаву монографію⁶. Курс історіософії (філософії історії) було передано на кафедрі історії філософії професору І.Бойченку (на жаль, нині небіжчику), автору відомого навчального підручника з цієї тематики⁷, а я підготував курс загальної (світової) історіографії, який складається з трьох блоків: а) теоретичні, історіософські та методологічні засади історіографії; б) історія світової історичної науки; в) методика історіографічних досліджень. До слова, Омелян Йосипович висловив низку конструктивних рекомендацій і дав мені кілька дуже слухних порад щодо програми курсу не тільки зарубіжної, але й української історіографії. Я був приємно вражений, коли отримав від нього на початку 2002 р. листа-записку зі США з його міркуваннями щодо включення до програми надбань істориків з української діаспори та про структуру мого курсу лекцій⁸. Під його благодійним впливом доктор історичних наук, проф. В.Потульницький підготував і оприлюднив дуже цікаву історіософську працю⁹, яка досить широко використовується як навчальний посібник.

Таким чином, одна із заслуг Омеляна Йосиповича Прицака перед українською історіографією полягає в тому, що завдяки йому вдалося не тільки повернути до Київського університету ім. Т.Шевченка історіософію і теорію історичної науки, але й ініціювати створення першої на пострадянському просторі відповідної кафедри, започаткування в Україні наукової ваківської спеціальності «історіософія» (на жаль, все ще надто мало захистів дисертацій за цією спеціальністю). І хоч у повному обсязі розгорнути роботу кафедри не вдалося, проте навчальні плани університетської підготовки бакалаврів історії, спеціалістів і магістрів було доповнено цілим циклом навчальних курсів із філософії та теорії історичної науки, її методології та історіографії. Цей цикл включає базовий курс філософії з профорієнтацією на історію, який читає ректор університету академік Л.Губерський, історію філософії (доц. Д.Прокопов), курси психологія та динаміка людських цивілізацій (проф. В.Рубель); київська історична школа документалістики (проф.

⁵ У 1995 р. О.Прицак завершив одну з останніх праць «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім», яка побачила світ у Києві в 2008 р. у видавництві «Обереги» уже після смерті вченого. Окрім передмови, обширної бібліографії та історіографії, книга містить дуже цікаві зауваги під назвою «Методологія цієї праці» (с.18-21).

⁶ Див.: *Стельмах С.П.* Історична наука в Україні епохи класичного історизму (XIX – початок XX століття). – К.2005.

⁷ Див.: *Бойченко І.* Філософія історії. Підручник. – К., 2000.

⁸ Див.: *Калакура Я.* Українська історіографія. Курс лекцій. – К., 2004.

⁹ Див.: *Потульницький В.А.* Українська і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII – XX століть. – К., 2002.

І.Войцехівська); архівна україніка (проф. М.Палієнко); світоглядні уявлення народів світу; світоглядні орієнтири людини в історичному вимірі; українська національна ідея та ін. З легкої руки академіка О.Пріцака до наукових студій з історіософії та методології долучився ряд молодих істориків. Отже, ідея Омеляна Йосиповича щодо поліпшення історіософської підготовки українських істориків матеріалізується, хоча й не в повному обсязі. Немає сумніву, що з часом буде реанімовано і продовжено діяльність створеної за його ініціативою в КНУ ім. Тараса Шевченка кафедри історіософії, яка, можливо, носитиме й високе ім'я її фундатора.